Summary

The article examines ways of formation of professional skills teacher of physical culture in postgraduate teacher education. Innovative training methods for physical education class in elementary school is presented.

Ключові слова: професійна майстерність, інтерактивні технології.

Ключевые слова: профессиональное мастерство, интерактивные технологии.

Key words: professional skills, interaction technology.

Подано до редакції 02.03.2011.

Рекомендовано до друку канд.мед.наук, проф. Морозовою В.В.

УДК 37.015.3

© 2011 Світич С.А.

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДО ВЗАЄМОДІЇ З СОМАТИЧНО ПОСЛАБЛЕНИМИ ДІТЬМИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Наш час характеризується загостренням соціальних проблем, одною з яких є різке погіршення здоров'я дітей. Останнім часом кількість абсолютно здорових дітей знизилась до 10%, а процент соматично послаблених дітей стає дедалі більшим.

Внаслідок цього проблема адаптації до школи, тобто перебудови поведінки та діяльності в умовах нової соціальної ситуації, дітей, які часто хворіють і внаслідок цього часто пропускають заняття, а також проблема реадаптації таких дітей після тривалої відсутності у школі є дуже актуальною.

Разом з тим досвід свідчить, що вчителі психологічно не готові враховувати проблеми і потреби таких дітей у навчальному процесі. Вони не надають їм психологічної і педагогічної допомоги у надолуженні пропусків, погіршенні соціальних контактів з однокласниками. Втрачена практика проведення вчителями з такими дітьми додаткових занять. Більш того, часто вчителі не можуть стримати свого роздратування частими пропусками занять, висловлюють їх перед класом, оцінюють таких дітей як ненадійних, таких, що можуть підвести. Тому проблема психологічної підготовки педагогів до організації взаємодії з дітьми, що часто хворіють, є вкрай актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми… Момент вступу до школи є критичним для здоров'я більшості дітей, а для соматично послаблених ускладнюється наявністю в анамнезі хронічних або частих респіраторних захворювань.

Критеріями успішності адаптації до школи вважають успішність засвоєння знань, шкільних норм поведінки, відсутність проблем у спілкуванні, емоційне благополуччя. Про високий рівень шкільної адаптації також свідчать: розвинена учбова мотивація, позитивне емоційне ставлення до школи, високий рівень довільної регуляції [8].

Проблема адаптації дитини до шкільного навчання була предметом вивчення педагогів та медиків, але велика частина досліджень належить психологам. З'ясуванню її певних аспектів сприяють, зокрема, результати наукових досліджень сутності адаптованості/дезадаптованості, їх причин та особливостей прояву (І.В.Дубровіна, В.Є.Каган, Р.В.Овчарова, Н.В.Самоукіна, А.В.Фурман та ін.); взаємозв'язку психологічної готовності дитини до школи та особливостей її адаптації до навчання (Л.І.Божович, А.Л.Венгер, Н.Й.Гуткіна, В.В.Давидов, О.С.Проскура та ін.); емоційного розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (О.Л.Кононко, О.І.Кульчицька, В.С.Мухіна, П.М.Якобсон), а також результати вивчення психологічних особливостей навчальної діяльності молодших школярів (В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, Л.В.Занков, Г.О.Люблінська, О.В.Скрипченко та ін.).

Т.В.Дорожевець розробила теоретичну модель шкільної адаптації, яка включає в себе три сфери: академічну, соціальну та особистісну. Академічна адаптація характеризує ступінь прийняття учбової діяльності і норм шкільного життя. Успішність входження дитини в нову соціальну групу залежить від рівня соціальної адаптації. Особистісна адаптація характеризує рівень прийняття дитиною свого нового соціального статусу (Я – школяр). Шкільна дезадаптація розглядається автором як результат переважання одного з трьох стилів пристосування до нових соціальних умов: акомодаційного, асиміляційного та незрілого. Акомодаційний стиль проявляється в схильності дитини до повного підкорення своєї поведінки вимогам школи. В асиміляційному стилі відбивається його намагання підкорити оточуюче шкільне середовище своїм потребам. Незрілий стиль пристосування, обумовлений психічним інфантилізмом, відбиває нездатність учня перебудуватись у новій ситуації розвитку [2].

Переважання у дитини одного із стилів пристосування веде до порушень у всіх сферах шкільної адаптації. На рівні академічної адаптації спостерігається зниження шкільної успішності та учбової мотивації. На рівні соціальної адаптації поряд з порушенням конструктивності поведінки в школі відбувається зниження статусу дитини в групі однолітків. На рівні особистісної адаптації порушується співвідношення "самооцінка – рівень домагань", спостерігається зростання шкільної тривожності.

Шкільна дезадаптація – це створення у дитини неадекватних механізмів пристосування до школи у вигляді порушень учбової діяльності та поведінки, конфліктних відносин, психогенних захворювань та реакцій, зростання рівня тривожності, порушень в особистісному розвитку.

Ознаками дезадаптації можуть бути: негативне емоційне ставлення до школи, висока стійка тривожність, підвищена емоційна лабільність, низька працездатність, рухова розгальмованість, труднощі у спілкуванні з вчителем та однолітками.

До симптомів порушення адаптації відносяться також страх не виконати шкільні завдання, страх перед вчителем, однокласниками; відчуття неповноцінності, негативізм; заглиблення в себе, відсутність інтересу до ігор; психосоматичні жалоби; агресивні дії; загальна загальмованість; надмірна сором'язливість, плаксивість, депресія.

Також зустрічаються скриті форми шкільної дезадаптації, коли при успішності у навчанні та дисциплінованості дитина відчуває постійну внутрішню тривогу та страх перед вчителем або школою, в неї відсутнє бажання ходити до школи, спостерігаються труднощі в спілкуванні, формується неадекватна самооцінка [5].

В.Є.Каган увів поняття "психогенна шкільна дезадаптація", визначаючи його як "психогенні реакції, психогенні захворювання та психогенні формування особистості дитини, які порушують його суб'єктивний та об'єктивний статус у школі та сім'ї та ускладнюють навчально-виховний процес" [3, с. 89].

Серед багатьох причин шкільної дезадаптації першокласників спеціалісти називають недоліки в підготовці дитини до школи, соціально-педагогічну запущеність, психічну депривацію, порушення окремих психічних функцій, емоційні розлади (Н.Г.Лусканова, І.А.Коробєйніков, Г.Ф.Кумаріна та ін.), несприятлива сімейна ситуація (Е.Г.Ейдеміллер, В.В.Юстіцкіс, А.І.Захаров та ін.). При цьому соматична послабленість займає одне з провідних місць в цьому переліку. Внаслідок частих пропусків занять у соматично послаблених дітей порушуються соціальні зв'язки, відбуваються особистісні зміни.

Епізодичність спілкування з однолітками, хронічна відсутність дитини у класі призводять до того, що про неї просто забувають. Неможливість жити повноцінним для свого віку життям внаслідок частих захворювань призводить до соціальної дезадаптації, труднощів у формуванні соціальних навичок та закріпленню таких рис характеру, як замкнутість, скованість, роздратованість, образливість та ін.

Також часті захворювання дитини змушують мати залишатися вдома та доглядати за нею. Таким чином життя дитини замикається всередині сім'ї, а спілкування обмежується спілкуванням з матір'ю. Проте дитячо-батьківські відносини в сім'ях, які виховують дитину, яка часто хворіє, мають свою специфіку.

Для більшості батьків характерний такий стиль сімейного виховання, як гіперпротекція (гіперопіка). В результаті дитина не напрацьовує власного досвіду взаємодії з людьми, не вчиться приймати рішення, відповідати за свої вчинки. Прагнення дитини до самостійності нівелюється. Часто батьки висувають до них явно занижені вимоги.

Майже всім матерям дітей, які часто хворіють, властиве відношення до них з елементами інфантилізації та соціальної інвалідізації. На поведінковому рівні таке відношення проявляється або в постійному осмикуванні дитини, або в надмірному опікуванні та постійному контролі будь-якої дії дитини.

Крім того, для дітей, які часто хворіють, характерні проблеми у формуванні емоційно-вольової сфери. Вони часто переживають негативні емоції (смуток, страх, гнів, почуття провини, самотності). Їм властива широка гама негативних переживань з приводу хвороби, висока тривожність [1].

Б.Г.Ананьєв, Т.Ю.Андрущенко, Ю.К.Бабанський, Н.А.Бастун, Б.Н.Боденко, В.В.Волошина, Ю.З.Гільбух, О.Д.Главінська, С.М.Зінченко, Т.Д.Ілляшенко, З.І.Калмикова, Н.В.Карабекова, І.Ю.Кулагіна, Н.П.Майорова, Н.О.Менчинська, Г.Б.Моніна, М.Й.Мурачковський, Л.С.Славіна, Л.М.Співак, Р.В.Овчарова та інші науковці займались дослідженням психологічних чинників неуспішності молодших школярів у навчанні. Серед причин шкільної неуспішності вони виділяли, зокрема, слабкий стан фізичного здоров'я.

Таким чином, ми бачимо, що соматична послабленість може стати причиною багатьох психологічних проблем дітей у школі. Такі діти потребують підвищеної уваги та підтримки вчителя, особливо в період реадаптації після хвороби в контексті комплексної медико-психолого-педагогічної підтримки.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті – науково обгрунтувати необхідність психологічної підготовки вчителів до взаємодії з соматично послабленими учнями.

Сьогодні увага до проблем соматично послаблених дітей зазвичай обмежується медичним аспектом. Але цілком зрозуміло, що без професійної психолого-педагогічної допомоги вирішити їх неможливо, і особлива роль в цьому належить шкільному вчителю.

І.В.Дубровіна, В.Є.Каган та інші говорять про існування "шкільного" фактору ризику, коли провокувати шкільну дезадаптацію, а іноді і являтися її безпосередньою причиною може вчитель. Отже вчителям важливо розуміти психологічні проблеми, які можуть виникати у соматично послаблених школярів та вміти допомагати дітям у вирішенні таких проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження... Один із провідних принципів модернізації освіти в Україні, що має охоплювати всі її рівні, полягає в послідовній гуманізації. Процес гуманізації передбачає надання учням

достатнього обсягу зовнішньої свободи й заохочення становлення в них особистісної свободи через створення сприятливих психогігієнічних та соціально-психологічних умов для їхньої діяльності [4].

В.А.Семиченко до індивідуальних правил втілення гуманістичних принципів відносить наступні [6, с. 122]:

- дитина не тільки готується до подальшого життя: події, що відбуваються в школі, – це і є її життя. Слід позбутись "мученицького" характеру авторитарної педагогіки, коли дитину примушують відмовитися від сьогоднішніх радощів заради незрозумілої для неї мети: адже дитина не просто готується до далекого дорослого життя, вона живе сьогодні [7]. Тому завданням вчителя є наповнити сьогодення учня позитивними емоціями, цікавою діяльністю, відчуттям своєї значущості. У вихованні повинна відбутися переорієнтація – від результату на процес: дитину слід навчити чекати радості не лише в кінцевому результаті, а знаходити її в самому процесі (пізнання, творення, спілкування);
- дитина ще не може повністю відповідати за адекватність своєї поведінки соціальним вимогам, адже вона лише вчиться це робити, припускаючись при цьому помилок. Саме тому головну відповідальність за спілкування і стосунки повинна брати на себе доросла людина, яка, маючи психологічні знання, може відділити навмисне від випадкової недоречності, допомогти знайти вихід із ситуації, що склалася, тобто у напруженій ситуації вчитель має діяти і за себе, й за учня;
- на певному рівні розвитку вчитель повинен цілеспрямовано створювати умови для виховання відповідальності за власні вчинки і життя в цілому в самої дитини, як би незручно для нього це не було. Тільки тоді, коли учень хоча б у певній сфері свого життя відчуватиме себе значущим, компетентним, таким, що може сам зробити вибір, приймати й реалізовувати рішення, він буде нормально розвиватись.

Для визначення рівня розуміння вчителями початкових класів психологічних труднощів соматично послаблених дітей нами було проведене анкетування, яке показує, що 57% вчителів стикалися у своїй роботі з труднощами при навчанні дітей, які часто хворіють. Але всі вони визначають ці труднощі в основному як пов'язані з пропуском матеріалу і необхідністю наздоганяти однокласників. Відповідно і допомога, яку надають вчителі таким дітям – це додаткові індивідуальні заняття по пропущеному матеріалу. І тільки 6% вчителів відмічають неуважність та низьку працездатність соматично послаблених дітей, а це одні з найхарактерніших ознак таких дітей.

Астенічний стан супроводжує майже всі соматичні захворювання. А астенія грає значну роль у формуванні стійких труднощів у навчанні. Підвищена виснажливість психічних процесів призводить до утруднення довільної регуляції діяльності, нестійкості уваги, нерівномірності якості виконання завдань, зростання кількості "несуразних" помилок по мірі втомлюваності, низької розумової працездатності. При цьому в інтелектуальному розвитку соматично послаблені діти не поступаються здоровим одноліткам.

Майже 60% вчителів відзначили існування особливостей в поведінці та спілкуванні соматично послаблених дітей, таких як невпевненість, замкненість, відстороненість, розгубленість, неадаптованість в колективі. Але тільки 25% вчителів зазначили, що для вирішення проблем в спілкуванні вони залучають цих дітей до ігор, дають завдання для роботи в парі, 7% – використовують індивідуальний підхід до таких дітей, більше приділяють їм уваги.

Майже всі вчителі вважають, що педагогу необхідно використовувати особливі підходи та прийоми при вихованні та навчанні соматично послаблених дітей, 46% з них можуть навести приклади (індивідуальний підхід, картки для індивідуального опитування, індивідуальні заняття), але із запропонованих прикладів можна побачити, що спектр методів та прийомів досить вузький.

Таким чином ми бачимо, що вчителі початкових класів не достатньо розуміють психологічні особливості соматично послаблених дітей, їх проблеми у школі. І навіть ті вчителі, які розуміють необхідність використання спеціальних форм та методів роботи з такими учнями, не володіють достатніми психологічними знаннями для цього.

Останнім часом багато уваги приділяється різним аспектам психологічної підготовки вчителів до взаємодії з школярами. Наприклад, О.Ю.Пономарьова розробляла питання підготовки вчителів до роботи з дезадаптованими дітьми молодшого шкільного віку, І.Ю.Василенко – з ліворукими дітьми та дітьми-лівшами; формування психологічної готовності до профілактики і корекції проявів дитячої агресивності досліджував А.В.Кірейчев, психологічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку креативності учнів – В.І.Фадєєв, психологічний аналіз регулятивної функції емпатії педагога розглядала О.В.Алпатова, формування гуманістичної направленості майбутніх вчителів початкових класів – А.Ш.Кудусова, формування психологічної готовності майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями – В.А.Терещенко.

Але разом з різноманітністю напрямків дослідницьких робіт з проблем адаптації учнів початкових класів до школи та психологічної підготовки вчителів, психологічні проблеми соматично послаблених дітей у школі, їх адаптація до шкільного навчання, особливості реадаптації після тривалої хвороби та психологічна готовність вчителів до роботи з ними досліджені недостатньо.

Висновки... Таким чином, ми вважаємо за необхідне подальше дослідження в напрямку виявлення психологічних особливостей соматично послаблених молодших школярів, їх адаптованості до школи, а також розробку програми підготовки вчителів до роботи з соматично послабленими учнями з метою створення сприятливих умов перебування їх у школі.

Література

1. Бадьина Н.П. Часто болеющие дети. Психологическое сопровождение в начальной школе / Н.П.Бадьина. – М.: Генезис, 2007. – 152 с.
2. Дорожевец Т.В. Психологические особенности школьной адаптации воспитанников детского сада: дис. … канд. психол. наук: 19.00.07/Дорожевец Тамара Владимировна. – М., 1994. – 182 с.
3. Каган В.Е. Психогенные формы школьной дезадаптации / В.Е.Каган // Вопросы психологи. – 1984. – № 4. – С. 89-95.
4. Максименко С.Д. Психологічні проблеми модернізації освіти в Україні / С.Д.Максименко // Психолог. – 2005. – № 6 (150). – С. 3-6.
5. Новикова Е.В. Особенности общения и проявления школьной дезадаптации у младших школьников и подростков / Е.В.Новикова // Общение и формирование личности школьника / Под ред. А.А.Бодалева, Р.Л.Кричевского. – М. : Педагогика, 1987. – С. 17-40.
6. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посіб / В.А.Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
7. Семиченко В.А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: Навч. посіб. / В.А.Семиченко, В.С.Заслуженюк – К.: Веселка, 1998. – 214 с.
8. Сорокина В.В. Психологическое неблагополучне детей в начальной школе /В.В.Сорокина. – М.: Генезис, 2005. – 191 с.

Анотація

В статті розглядається проблема адаптації соматично послаблених дітей до школи; оцінюється рівень знань вчителів про психологічні особливості соматично послаблених учнів, а також науково обгрунтовується необхідність психологічної підготовки вчителів до взаємодії з такими дітьми.

Аннотация

В статье рассматривается проблема адаптации соматически ослабленных детей к школе; оценивается уровень знаний учителей про психологические особенности соматически ослабленных учеников, а также научно обосновывается необходимость психологической подготовки учителей к взаимодействию с такими детьми.

Summary

The article focuses on the problem of often sick children adaptation to school; we assess teachers' knowledge about often sick children's psychological characteristics and also we scientifically justify the necessity of teachers psychological training for interacting with such children.

Ключові слова: соматично послаблені діти, психологічні особливості, психологічна підготовка вчителів.

Ключевые слова: соматически ослабленные дети, психологические особенности, психологическая подготовка учителей.

Key words: often sick children, psychological characteristics, teachers psychological training.

Подано до редакції 12.03.2011.

Рекомендовано до друку канд.мед.наук, проф. Морозовою В.В.